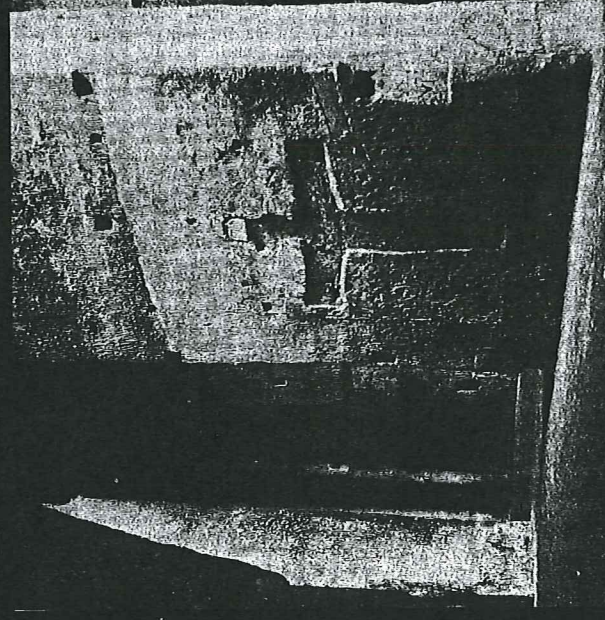
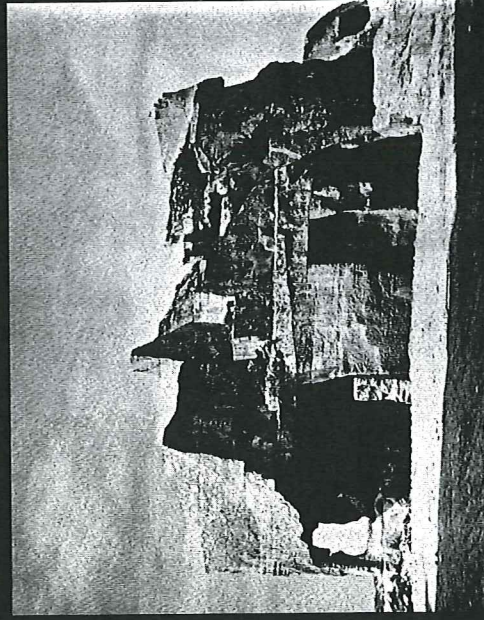

projektbeskrivning

Som stenar i naturen ligger byggnadsvolymerna inplacerade i landskapet. Projektets grundtanke finns i metaforen naturen som andligt rum, vilket möter den mångkulturella aspekten och grundar sig i svensk arkitekturhistoria. Tanken gestaltas övergripande genom placeringen i ett skogsparti och förhållningssättet till naturen, och i den mindre skalan genom utblickar i landskapet, ljusinfall, materialval och i mellanrummen mellan byggnadsvolymerna vilka ger möjlighet till utblickar mot motsatt byggnadsvolymens exteriör där stenen gärna får bli mossbeväxt och marken täckas av barr likt naturens egen ordning. Här blir också vädrets variationer påtagliga och tillfogar kvaliteter vare sig solen skiner in eller regnet rinner längs stenväggarna. Landskapets naturliga kvaliteter, med kontraster mellan det ljusa partiet med björkar som besökaren vandrar över för att komma till byggnaden och den mörka granskogen, genom att små lysande lampor strös ut över marken framför entrén likt de lysande vita vitsippor som finns där om våren. Marken fram till entrén utgörs av en bred stig som är tillräckligt hård för att köra fram med bil i de fall det är nödvändigt. Hela projektområdet lämnas i övrigt orört.

På två punkter frångås programmet. Den första är tillägget av två mindre byggnadsvolymer för enskilda meditationsrum som placeras på avstånd från huvudvolymen vilket förstärker tanken om stenarnas naturliga spridning i landskapet. I programmet anges en avskild gård för väntan med utblickar mot naturen. I det slutgiltiga förslaget finns inte någon sådan gård. Det bar mig emot att arbeta med en avgränsad gård när hela projektets grundtanke handlar om närheten till naturen. Jag föreställer mig istället att tomtens naturliga kvaliteter används precis som de är. Den som behöver en paus i avskedet går istället direkt ut i naturen. De små meditationsrummen kan funktionellt sett ersätta gården. Den andra punkten gäller hur entrén bör utformas. Jag har valt att arbeta med en entrésituation där besökaren omedelbart möts av ett stämmingsfullt rum och praktiska funktioner som toaletter är placerade mer centralt i byggnaden.

Den ursprungliga tanken om byggnaden som en parallell vandring för besökaren och kroppen, vilken avslutas i att besökaren lämnar byggnaden från ceremonirummet finns kvar som möjlighet, även om det av praktiska skäl är rimligt att tänka sig att de flesta besökarna går tillbaka till entrén, där det finns möjlighet att hänga av sig ytterkläder och sedan lämnar byggnaden samma väg som vid ankomsten. Utgången från ceremonirummet kan istället ses som en möjlighet att röra sig ut i naturen för den som behöver en paus i avskedet.

Byggnaden är en vanlig betongkonstruktion som kläs med grå bohusgranit. Exteriört efterliknar byggnaden naturens oregelbundna former och stenbehandlingen utförs som råköpp. Interiört är rummen rätvinkligt utskurna, framtagna genom arbete med subtraktionsmetoden, och graniten på väggarna är slipad. Golvmaterialet är samma granit men polerad så att infallande ljus reflekteras och sprids. Samtliga väggar i de större rummen prefabriceras och lyfts på plats. Mellanrumsvolymerna kan prefabriceras som hela volymer och passas in efter att de större rummen är färdigställda. De små springor som bildas mellan de större volymerna och mellanrumsvolymerna täcks med glas både i tak och längs den fria väggen. Golvmaterialet i mellanrummen är betong med en struktur som efterliknar barnmattan på marken. Samtliga fönster placeras i liv med ytterväggen för att förstärka tanken om utgrävda hål i väggen. Dörrarna är av frostat glas så insynen begränsas men det invändiga ljuset tillåts lysa ut genom samtliga öppningar när det mörkt ute. Kompletterande belysning interiört utförs som små lysande lampor antingen hängande från taket som i väntrummet eller som infällda spotlights i ceremonirummet. I tvagningsrum och kylrum förstärks ljusinsläppen uppifrån med armaturer i ljusöppningarna. Eventuell praktisk kompletterande belysning kan tillfogas, materialet i spröjs, dörrkarnar och övriga detaljer som krokar och lås är matlackerad svart metall.

spårvagn

huvud-
entré

bår-
hus

arbets-
område

parkering

buss

rum för avsked

översikt skala 1:1000 (N)

examensarbete av Anna-Britt Lindström
ett andligt rum för ceremonier, Södra sjukhuset
och Södra sjukhuset
2006

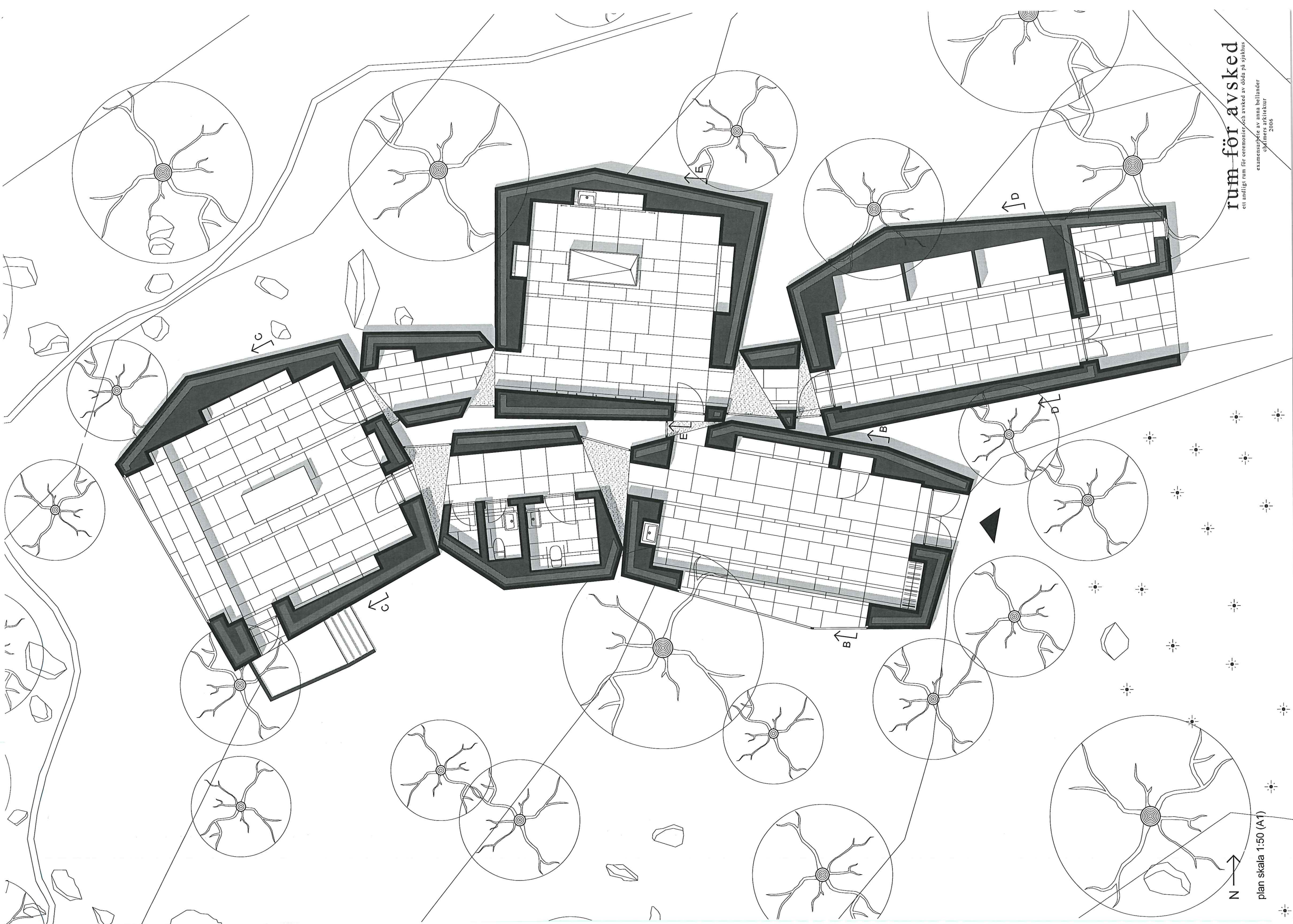

landskapsplan skala 1:200 (A1)

rum för avsked

ett andligt rum för ceremonier och avsked av döda på sjukhus
examensarbete av anna bellander
chalmers arkitektur
2006

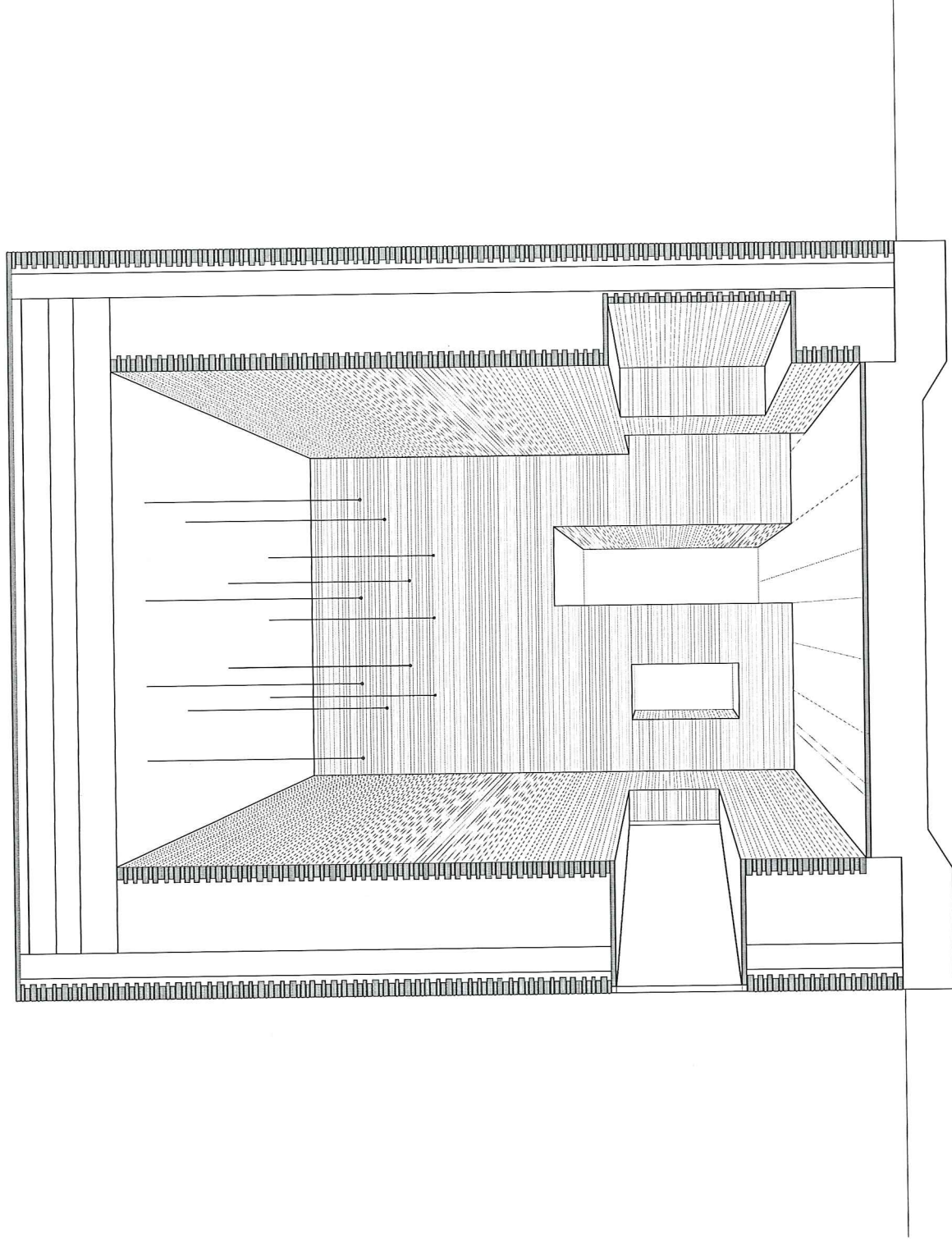

rum för avsked

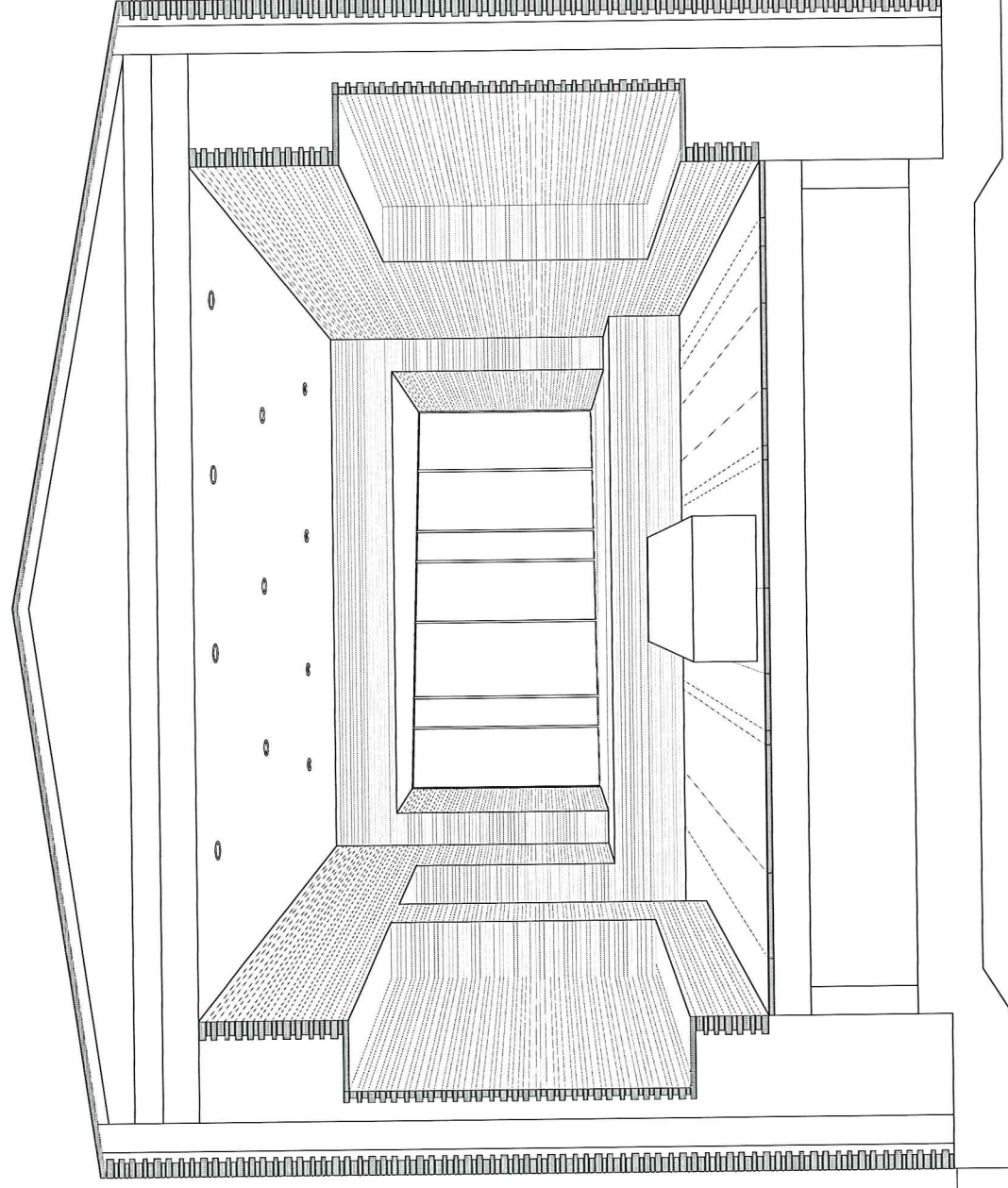
ett andligt rum för ceremonier och avsked av döda på sjukhus
examensarbete av anna bellander
chalmers arkitektur
2006

plan skala 1:50 (A1)

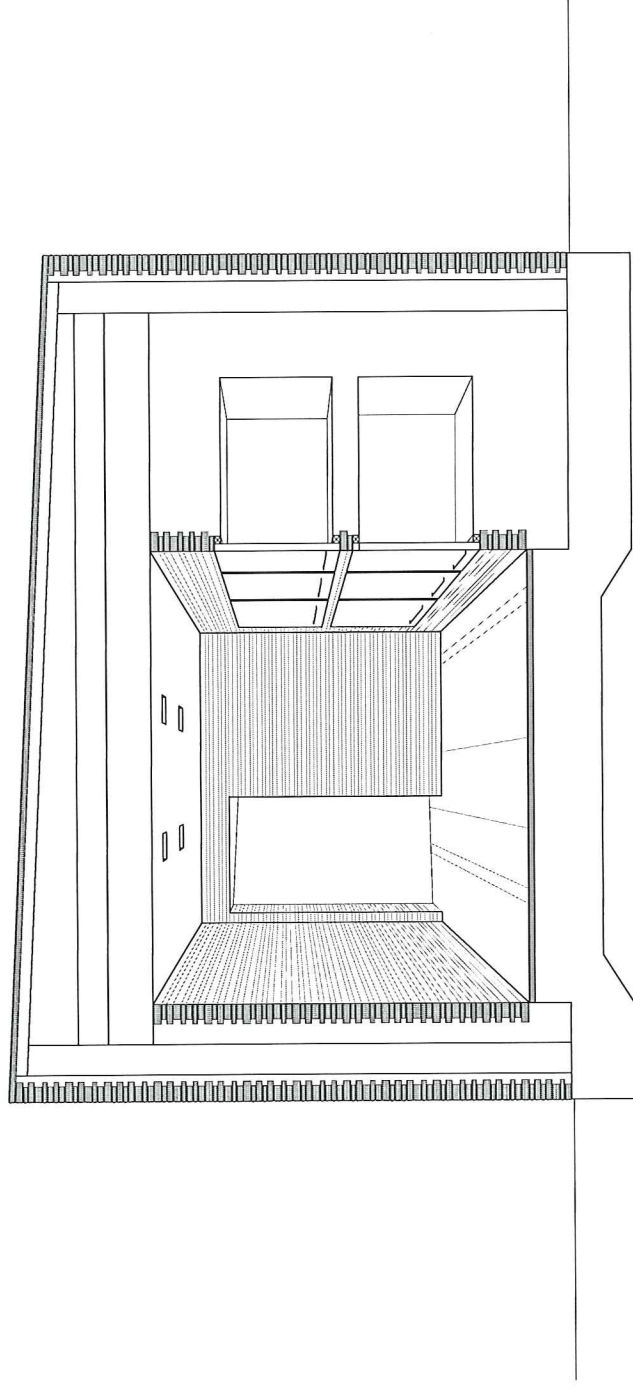

konstruktionssnitt B - B skala 1:25 (A1)

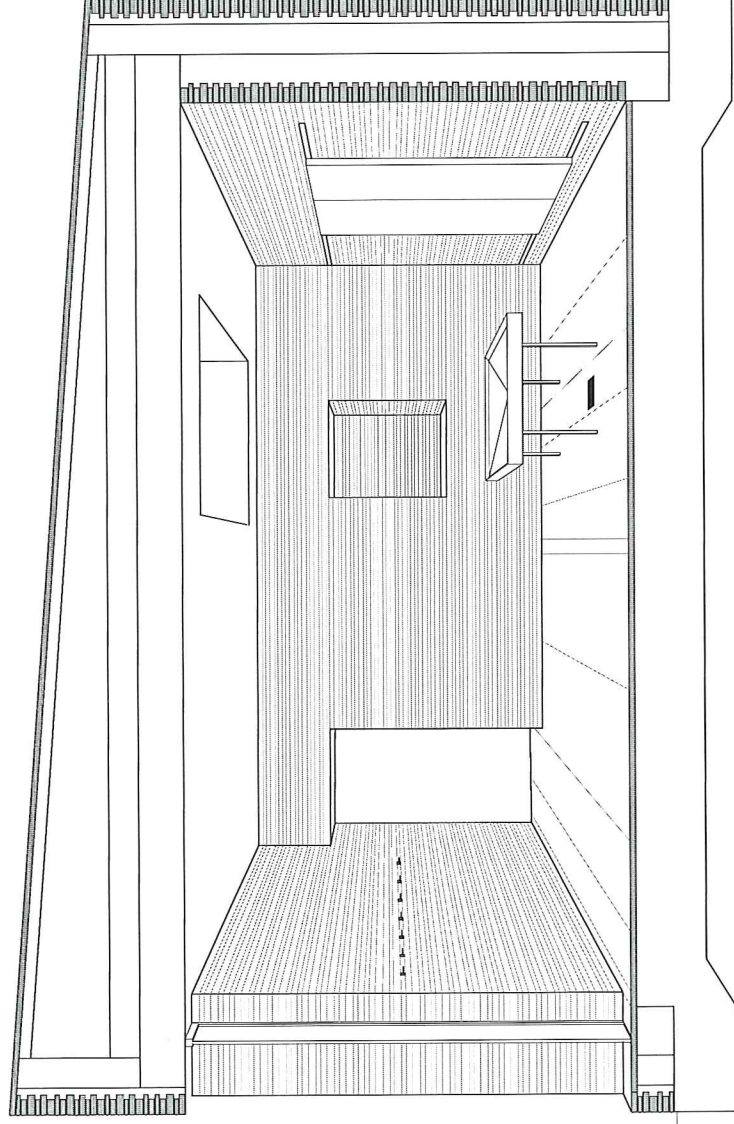

konstruktionssnitt C - C skala 1:25 (A1)

konstruktionssnitt D - D skala 1:25 (A1)

konstruktionssnitt E - E skala 1:25 (A1)

rum för avsked

ett andligt rum för ceremonier och avsked av döda på sjukhus

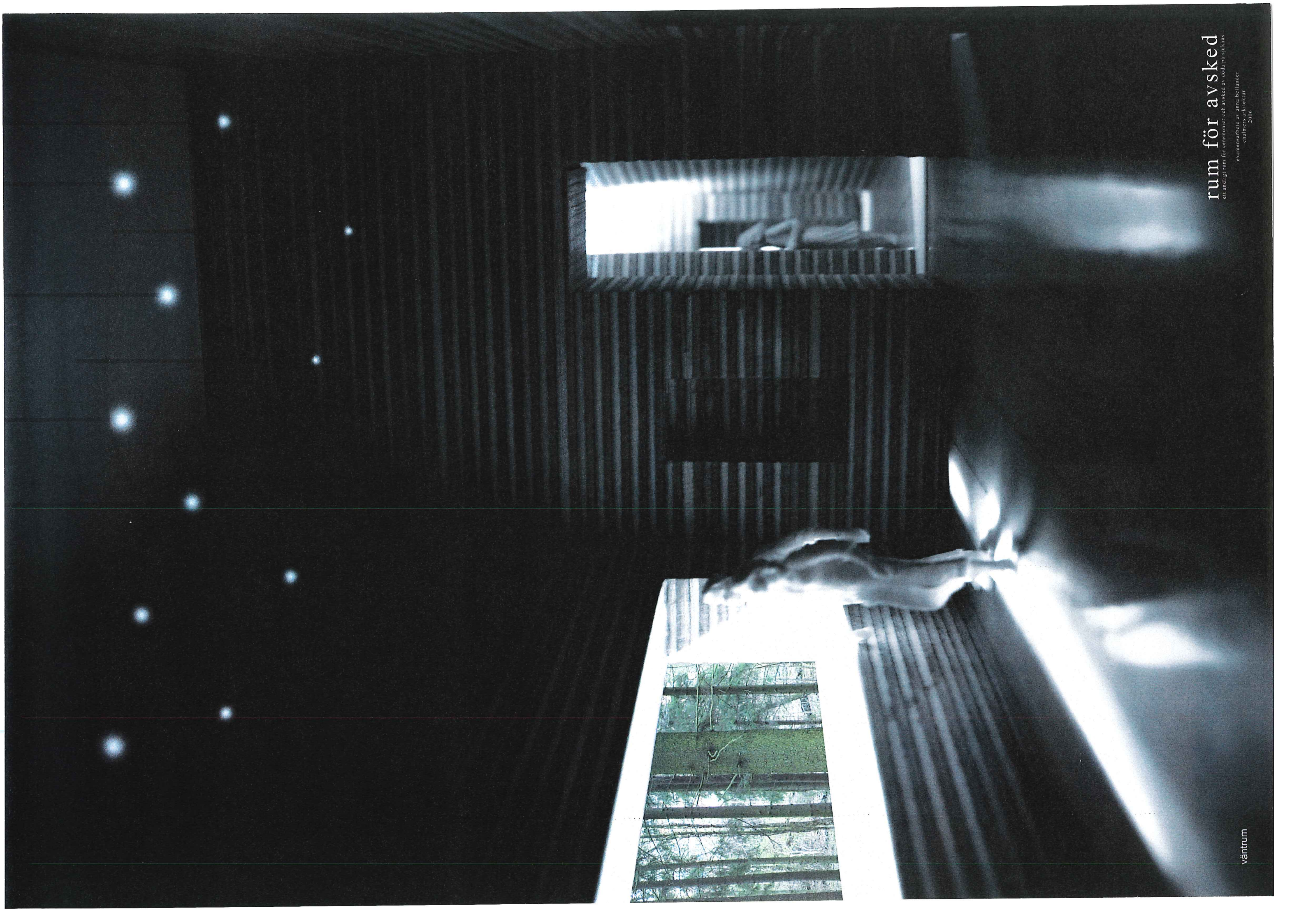
examensarbete av anna billander

chalmers arkitektur

2006

rum för avsked

ett andligt rum för ceremonier och avsked av döda på sjukhus

examensarbete av Anna Hellander
Chalmers Arkitektur
2006

rum för avsked

ett andligt rum för ceremonier och avsked av döda på slottet
examensarbete av Anna Bellander
Chalmers arkitektur
2006

mellan väntrum och ceremonirum

rum för avsked

ett andligt rum för ceremonier och avsked av döda på sjukhus

examensarbete av anna bellander
chalmers arkitektur
2006

program

rum för avsked

ett andligt rum för ceremonier och avsked av döda på sjukhus

examensarbete av anna bellander
chalmers arkitektur
2006

inledning

Andlighet är någonting mycket privat, en bild av vars och ens förhållande till liv och död men också det som når utanför oss själva, till en gemensam erfarenhet. Det som gör oss till människor och påverkar hur vi definierar oss i förhållande till andra. Det finns ett klart behov i samhället av nya typer av andliga rum eller rum för ritualer oberoende av religion eller kultur. Rum som inte är låsta vid gamla föreställningar utan öppnar för nya värderingar och synsätt.

Så skriver Ann Magnusson i inledningen till boken *Samtidighet - om rum för ritualer*, som är utgiven av statens konstråd år 2002 under temat *det andra rummet*. Temat lyftes fram av statens konstråd som angeläget under år 2003, med avsikten att bidra till inspiration och infallsrika samtal om detta mångtydiga rum. Vi förväntar oss av tradition vissa förutsättningar för att ett rum ska uppfattas som andligt, tex ett vackert ljusinfall. Man kan fråga sig om det överhuvudtaget är möjligt att gestalta någonting som kallas ett andligt rum och vad är det i så fall som gör ett andligt rum till ett andligt rum? Är det visioner och uttryck, eller skapas ett andligt rum när någon utför en speciell handling, en ceremoni eller ritual, vid en speciell plats? Kan kombinationen av rumslig atmosfär och ceremoniell funktion skapa förutsättningar för individuella andliga upplevelser?

problem

Att ta avsked av döda är en ceremoni som för många är intimt förknippad med andlighet. Det är något av det mest privata och svåra vi människor kan stå inför i våra liv. Samtidigt är det den tuffa verklighet vi alla tvingas konfrontera. I de fall anhöriga inte hunnit ta avsked i samband med dödsfallet, eller för de som vill utföra tvagning och svepning själva, tex när ett barn dör eller när den döda tillhör en religion där tvagning och svepning traditionellt är en del i avskedet, finns ofta möjlighet till detta i ordningställda rum på sjukhus. Dessa rum är självklart mycket viktiga. För den anhörige finns avskedstillfället ofta kvar i minnesbilder livet ut. Jag tror att det i sådana lägen kan finnas en styrka i att känna att den där stenen som var lite skrovlig och som fångade blicken går att återvända till och ta på. Eller att det där magiska ljuset som föll in genom fönstret går att uppleva igen. Även om vi sällan återvänder för dessa upplevelser på riktigt kan de vara betydelsefulla i minnet.

Jag vill med mitt examensarbete skapa ett alternativ till de vita, ofta fönsterlösa rum med några ensliga religiösa symboler eller tavlor, som sjukhusen oftast erbjuder. Den uppgift jag formulerat handlar därmed om att gestalta en alternativ byggnad för avsked med utrymme för individuella andliga upplevelser. Utgångspunkten är att eftersträva den sensitivitet och symbolik som finns i många av Sigurd Lewerentz verk. Min ambition är att låta de rumsliga funktionerna bli centrala i gestaltningen. Jag har också för avsikt att anpassa byggnadens funktioner inte bara för kristna, utan också för andra relativt stora religiösa grupper i Sverige, tex muslimer, judar, katoliker och orthodoxa. Jag vill dock reservera mig för möjligheten att några grupper kan vara oförenliga med varandra funktionellt sett, vilket kan förändra sammansättningen.

avgränsning & tomt

Jag kommer inte att göra några ytterligare utredningar utöver de motiv jag angett inledningsvis kring behovet av denna byggnad. Avsikten är att så snabbt som möjligt närma mig frågor som rör gestaltningen. Eftersom jag valt att fokusera på gestaltandet kommer jag heller inte göra några omfattande analyser av olika sjukhus och deras behov, utan har helt enkelt beslutat att välja en lämplig tomt i anknytning till Östra sjukhuset. Tomten är belägen i ett skogsbevuxet parti precis bredvid bårhuset. Valet av Östra sjukhuset grundar sig på bra kommunikationer, ett naturnära läge och en lugn atmosfär. Östra sjukhuset har i dagsläget ett bårhus med två små avskedsrum och ett tvagningsrum i modern "kontorsstil" med gråmålade väggar och ljusbruna trämöbler. Uppenbara problem i de nuvarande, relativt nya, lokalerna är dålig ljudisolering, trånga passager så att väggarna skadas av bårar som kört emot dem och gemensamma ytor mellan rummen som inte är ordentligt avdelade, så att olika sällskap riskerar att blandas. Personalen måste också passera de gemensamma ytorna med bårarna, vilket blir problematiskt då flera avsked pågår samtidigt. Jag vill i mitt projekt givetvis förbättra dessa omständigheter, men min huvudsakliga uppgift kommer att, som jag tidigare beskrivit, vara att söka gestaltningsmässiga möjligheter för en andlig atmosfär. Den gestaltning jag valt att fokusera på är huvudsakligen interiör, men det är också min avsikt att arbeta med hur man närmar sig byggnaden och entrésituationen. Självklart kommer jag också att, i den mån jag hinner, ta ställning till förhållandet till den närmsta omgivande miljön.

rumsprogram

Jag har valt att endast beskriva de huvudsakliga rummen, vilka är avgörande för byggnadens funktion, i programmet. Eventuella biytor kan tillkomma. Jag har också valt att inte bestämma några ytor för att inte låsa mig, utan ge mig själv möjlighet att utforska dem i mitt arbete.

Avskild gård

Gården är en plats för väntan på anhöriga som tar avsked av den döda, eller för dem som behöver en avskild paus i avskedet. Det kan finnas möjlighet att sitta ned med utblickar mot naturen, eller inslag av växtlighet på gården. Gården bör ansluta till entrén så att den som väntar inte behöver passera genom byggnaden för att gå ut.

Entré

Entrén är det fysiska mötet med byggnaden. Den är också en introduktion till vad som komma skall. Entrén bör innehålla eventuella praktiska ytor som toalett och garderob.

Ceremonirum

Ceremonirummet /-en används för avsked av döda vid öppen kista eller på bår. Det bör finnas plats för kista eller bår centralt i rummet, samt möjlighet att sitta ned och avställningsytor för eventuella medförda religiösa symboler.

Tvagningsrum

Tvagningsrummet ska kunna användas av anhöriga som vill utföra tvagning och svepning själva. Rummet bör innehålla stålbrits med brunn och duchslang, samt vara vattentåligt i allmänhet. Det bör också finnas bra ljus.

Kylrum

Kylrummet är till för förvaring av döda kroppar. Det är viktigt att förbindelserna till avskedsrum och tvagningsrum är smidiga.

metoder & förebilder

Jag kommer att använda mig av traditionella skissmetoder, undersökande modell-bygge och inledande mer abstrakta studier. Tre centrala begrepp för mig i gestaltandet av andliga rum är koncentration, tidsperspektiv och reflexion. Jag kommer att pröva att söka inspiration i skönlitterära texter kring döden och avskedet. Den huvudakliga inspirationskällan är Sigurd Lewerentz som för mig framstår som den främsta inom svensk arkitekturhistoria när det gäller gestaltandet av miljöer kring avsked. Carl-Viggo Hølmebakks Bårhus vid Asker krematorium utanför Oslo, med en liknande funktion som mitt projekt är en annan förebild. Jag har för avsikt att samla och studera ytterligare referenser under arbetets gång, gärna med alternativa materialval. Som teoretiskt stöd för ritualer kring döden i olika kulturer kommer jag så långt det räcker att använda mig av skriften *Respekt och hänsyn – Olika trossamfunds syn på ceremonier kring dödsfallet* som är utfärdad av Fonus år 2003.

mål

Mitt övergripande mål är att på egen hand utveckla en idé, formulera en uppgift och försöka lösa den. Jag hoppas nå så långt som möjligt i gestaltningen, framförallt interiört. Delmål på vägen är att utveckla min skissförmåga både i abstrakta och mer konkreta studier, min rumsliga förståelse och formidéer som i största möjliga utsträckning baserar sig på idéer kring upplevelser. Slutprodukten bör vara ritningar i minst skala 1:100 samt bilder eller bildsekvenser som illustrerar den rumsliga upplevelsen.

rapport

rum för avsked

ett andligt rum för ceremonier och avsked av döda på sjukhus

examensarbete av anna bellander
chalmers arkitektur
2006

inledning

Mitt examensarbete behandlar, som framgår av titeln, ämnet rum för avsked av döda på sjukhus. Jag har funnit flera intressanta angreppspunkter, men inledningsvis väcktes mitt intresse främst av kombinationen av ett mångkulturellt och andligt rum. Många examensarbeten inleder sin rapport med några ord om att vägen under arbetets gång varit ganska krokig. Så är även fallet för mig. För mig har examensarbetet varit en övning i att driva ett eget projekt från idé genom skisser till ritningar. Det har också varit en övning i skissmetoder, vilka jag huvudsakligen bedrivit i modell och principiella skisser.

Eftersom jag valt att hitta på en egen uppgift sedan skissat på lösningar och slutligen gett mitt svar på uppgiften har jag upplevt det som att examensarbetet bestått av de tre faserna *programskrivning, undersökningar & skissarbete* och slutligen *färdigställande av projektet*. I mitt examensarbete har jag strävat efter att i den mån det är möjligt försöka hantera varje fas för sig, även om de självklart ingår i ett oupplösligt sammanhang. Varje fas har varit ett delprojekt i sig från idé till produkt. Jag har därför valt att redovisa de tre faserna som tre delar som jag kallar *program, rapport och projekt*. Rapporten, som varit den mest omfattande fasen rent tidsmässigt redovisas i den här delen och innehåller följande mindre delar: *informationssökning & inläsning, tomstudier & uppmätning, delstudier, skisser och material & konstruktion*.

innehåll

1. informationssökning & inläsning	s 3
• bakgrund	s 4
• funktionsstudier	s 5
• interiörbilder su	s 7
• skönlitteratur & historia	s 8
• förebilder	s 9
2. tomtstudier & uppmätning	s 14
• tomtbilder	s 15
• översikt & förbindelser	s 16
• uppmätt tomtplan	s 17
• sektioner & modell	s 18
3. delstudier	s 19
• tidiga skisser	s 20
• ljusworkshop	s 21
• tomtworkshop	s 22
• gestaltungsprinciper	s 23
• klippan	s 24
• materialstudie	s 25
• rumssekvenser	s 26
4. skisser	s 28
• rumsstudier	s 29
• skiss byggnadsstruktur	s 30
• skiss planprincip	s 31
• skiss byggnadsprincip	s 32
• interiörskiss proportioner	s 33
• anpassning till tomten	s 34
• interiörskiss ljus	s 35
5. material & konstruktion	s 36
• geologi	s 37
• stenar på platsen	s 38
• konstruktionsprinciper	s 39
• mönster & konstruktion	s 40
6. referenser & litteratur	s 41

1. informationssökning & inläsning

Jag försökte avgränsa den här perioden så hårt som möjligt eftersom målet för mitt arbete var att rita en byggnad och det är lätt att drunkna i information och intressanta infallsvinklar. Jag begränsade därför mina studier i olika kulturers begravningsskick till att läsa den skrift som nämns i programmet, som heter *Respekt och hänsyn – Olika trossamfunds syn på ceremonier kring dödsfallet*, och är utgiven av Fonus. Funktionsstudierna kommer från studiebesök på Sahlgrenska och på Östra sjukhuset. Där fick jag även endel information om olika kulturers behov. Jag läste även en skönlitterär bok och studerade utvalda exempel på kapell & kyrkoarkitektur.

bakgrund

Min första idé för mitt examensarbete var att rita en kyrka. Jag kände mig inspirerad av den andliga upplevelse som äldre kyrkor oftast ger och funderade på om det skulle vara möjligt att rita en ny kyrka med dessa kvalitéer. Efter att ha sökt upp och tagit del av ett antal program för planerade kyrkobyggen i Sverige de senaste åren, insåg jag att de tankar jag hade var mycket svårförenliga med vad som efterfrågades. Jag började då fundera på om det kunde vara intressant att arbeta med en moské. Jag hade hört att det planerades moskéer på flera håll i Göteborg, och jag började undersöka förutsättningarna för en av dem som jag tyckte verkade intressant. Ganska snart kände jag dock att uppgiften var väldigt styrd av traditionen och att jag inte ville arbeta med en byggnad där män och kvinnor har skilda platser med olika status. Här började dock mina tankar formas om att arbeta med en mångkulturell andlig byggnad. I och med detta började jag även fundera på när vi använder andliga rum. Det har förvisso skett, på några platser i landet, att kyrkan lyckats vända den negativa trend som länge präglade antalet besökare i kyrkbänken, men de flesta svenskar besöker bara kyrkan för ceremonier som dop, konfirmation, bröllop och begravning. På senare år har dessutom även dop och bröllopsceremonier i allt större utsträckning börjat hållas på andra platser och antalet konfirmander blir allt färre. Begravningsceremonier är däremot något som vi aldrig kan kompromissa med. Denna aspekt ledde tanken till ett mångkulturellt begravningskapell. Jag började fundera på hur det skulle kunna placeras i förhållande till existerande kyrkogårdar i Göteborg, och kom fram till att det borde ligga nära Kvibergs kyrkogård, som är den enda kyrkogården i Göteborg med krematorium, men inte på kyrkogården eftersom vissa religioner inte vill beträda kyrkogården. Efter ytterligare undersökningar insåg jag dock att det program som jag ville arbeta med, innehållande tvagningsrum och avskedsrum, redan existerade i en liknande form på svenska sjukhus, och att den ordningen fungerar tämligen väl. Mina funderingar riktade sig då mot dessa avskedsrum för döda på sjukhus. Jag kom snabbt fram till att det är ett område där det finns stora möjligheter att göra något bättre än vad som finns idag, och dessutom arbeta med ett mångkulturellt andligt rum för ett av livets absolut känsligaste skeden.

funktionsstudier

Efter att jag bestämt mig för att arbeta med avskedsrum för döda på sjukhus var den naturliga påföljden att besöka de avskedsrum som finns idag på Sahlgrenska sjukhuset och på Östra sjukhuset. Jag tog vid mina studiebesök tillfället att ställa några frågor till personalen som gav mig nedan följande fakta.

Avskedsrummen på Sahlgrenska har funnits i sin nuvarande utformning i ca åtta år. Från början skedde ca ett avsked per månad i rummen och nu sker ca fem till sexhundra avsked per år. På Östra sjukhuset är de nuvarande rummen ett par år gamla. Personalen i sjukhuskyrkan på Östra ser en förändring i hanteringen av sorgearbetet. För något decennium sedan var rådet att glömma fort och gå vidare, medan det nuförtiden blir allt vanligare att bejaka sin sorg och bearbeta den.

Vanliga situationer då avskedsrummen används är vid en plötslig bortgång, olyckor, när barn dör och i kulturer med ursprung i andra länder. Ett avsked kan uppskattningsvis vara i mellan fem minuter och en och en halv timme. Besökssällskapet är oftast två till fem personer när det gäller kristna eller icke-religiösa, medan muslimer ofta kan vara upp till femtio personer. Ceremonierna skiljer sig ganska mycket. I kristna eller icke-religiösa sammanhang hålls vanligtvis en kort och stilla andakt, medan muslimerna låter mycket och behöver ett avskilt utrymme i anknytning till tvagningsrummet så att de kan röra sig emellan dem. De stannar länge och har med sig en imam.

Avskedsrummen är öppna för alla religioner. På både Sahlgrenska och Östra sjukhuset finns två ceremonirum och ett tvagningsrum.

I ceremonirummen placeras den döda centralt i rummet. Det är viktigt med möjlighet att ställa fram religiösa symboler. Något altare är inte nödvändigt, men någon form av avställningsyta är önskvärd. De flesta som använder ceremonirummen är kristna. Ljus från altarsidan ger sakral atmosfär. Ett kors som kan ställas undan är en rimlig kompromiss. Stearinljus ger bra stämning och kanske någon form av konst. Det är sällan någon tar med blommor.

De flesta som tar avsked står upp kring den döda, men några sittplatser för vila är lämpligt. Oftast förekommer någon form av ceremoni med textläsning, och ofta är personal från sjukhuskyrkan närvarande. Rummet bör innehålla ett skåp för praktiska föremål som en bibel, psalmbok, texter till avsked samt eventuellt också andra religiösa skrifter.

Tvagningsrummet används framförallt av muslimer, där tvagning och svepning är en ceremoni som utförs av anhöriga. Hos muslimer ligger tyngdpunkten i avskedet på just tvagningsceremonin, och därför kallas ofta tvagningsrummen för de muslimska rummen. Även andra religioner som t ex judar, hinduer och ortodoxa har liknande ceremonier, men är inte lika konsekventa med att utföra dem utanför sitt hemland. Det är också vanligt att de anhöriga vill utföra tvagning och svepning själva när ett barn dör. Tvagningsrummet måste vara vattentåligt, med bra avrinning. Båren placeras centralt, på samma sätt som i ceremonirummen, med brunn under. Över bårplatsen är det viktigt med bra belysning, gärna i form av dagsljusinsläpp. Det ska också finnas ett tvättskåp som går att stänga med vattenslang, handfat, diskbänk och tvättprodukter. Eftersom muslimernas hela avskedsceremoni sker här bör rummet ha en liknande karaktär som ett ceremonirum. Det ska också finnas skåp med texter till avsked för ceremonier, eventuellt också religiösa texter för de religioner, främst muslimer, som har tvagningsceremonier. En annan praktisk del i inredningen är sju krokar på väggen för hinduernas flaggor.

Andra övergripande egenskaper av mer praktisk karaktär som är viktiga är ljudisolering och utrymme. Det är klart problematiskt om flera avsked pågår samtidigt och de hör varandra, eller telefoner som ringer i personalrum osv, vilket personalen på Östra sjukhuset uppger som ett problem i befintliga lokalerna. Det är också viktigt att det inte finns en massa snäva svängar där bårar ska förflyttas. En kropp kan väga över 100 kg. En bår är en dryg halvmeter bred och dryga två meter lång.

Ibland sker kistläggning. Många undrar också över begravningsmöjlighet i sjukhuskyrkan. Det är i nuvarande utformning inte möjligt eftersom sjukhuspersonalen inte kan köra runt med kistor och bårar mellan rummen i sjukhusets korridorer.

interiörbilder su

1. Entrérum, Sahlgrenska sjukhuset, Göteborg

2. Kristet avskedsrum, Sahlgrenska sjukhuset, Göteborg

3. Tvagningsrum, Sahlgrenska sjukhuset, Göteborg

4. Hall / väntrum, Östra sjukhuset, Göteborg

5. Avskedsrum, Östra sjukhuset, Göteborg

5. Tvagningsrum, Östra sjukhuset, Göteborg

skönlitteratur & historia

Den skönlitterära bok jag läste inledningsvis är ganska välkänd och har titeln Malte Laurids Brigges anteckningar. Jag läste boken på rekommendation av en av mina handledare, Beate Hølmekjakk, med avsikt söka inspiration för mitt examensarbete. Boken är skriven av Rainer Maria Rilke och baseras på huvudpersonen Maltes betraktelser på resande fot i Paris under tidigt 1900-tal. Malte, som har ett ursprung i den danska adeln, förundras till viss del över hur han kunnat hamna på Paris gator tillsammans med fattiga och tiggare. En stor del av boken skildrar också Maltes uppväxt i Danmark där han heller aldrig passade in. Han var svag och känslig och hans mor önskade sig en dotter så intensivt att Malte och hans mor ibland lekte att han var en liten flicka vid namn Sofie. Genomgående genom hela handlingen är närheten till sjukdom och död påtaglig. I Paris verkar vissa människor som Malte möter på gatorna vara mer döda än levande och beskrivs nästan som vålnader. Under barndomsåren i Danmark skildras döden ur ett annat perspektiv. Där är de döende alltid närstående och avskedet av den döda följer vanligtvis vissa mönster och ses som något helt naturligt. Döden sker där i hemmet och kan vara i flera dagar. Den döende kan vara tyst och lugn eller, som i ett beskrivet fall, högljudd och omöjlig undgå.

Boken väckte mina funderingar kring närvaron av och närheten till döden. I boken är döden ständigt närvarande vilket känns både obehagligt och lugnande.

När man frågar gamla människor om deras första minne svarar de ofta *när farmor dog*, eller liknande. Förr i tiden var döden, liksom i boken någonting ständigt närvarande i alla människors liv. Människor dog i hemmet och kyrkogårdarna låg nära staden. Under 1900-talet har avståndet till döden ökat på flera sätt. Många dör på sjukhus, och de som dör i hemmet dör ofta i ensamhet. Kyrkogårdarna är enorma anläggningar utanför städerna och de flesta kremeras, vilket ursprungligen var en åtgärd pga. platsbrist och behov av sanitet¹.

Mot denna bakgrund kan den ökade användningen av rum för avsked av döda på sjukhus betraktas som en förändring i sättet att hantera avskedet och döden. Jag ser mitt examensarbete som ett förslag på en utveckling av mellanrummet mellan död och begravning. Det är av praktiska och profana skäl en byggnad som tillhör sjukhuset, men byggnadens atmosfär ska utstråla något helt annat. Byggnaden erbjuder en möjlighet att utveckla och utvidga avskedsproceduren på ett sätt som passar vår tids samhälle.

förebilder

Inledningsvis under mitt examensarbete studerade jag ett antal förebilder för att söka inspiration och kunskap. De bilder som jag valt att visa på de följande fyra sidorna har på ett eller annat sätt funnits på näthinnan under arbetets gång. Jag har, under perioden för mitt examensarbete gjort studiebesök på bårhuset vid Asker krematorium i Oslo och strax före jag började med mitt examensarbete besökte jag även Mårtensrud kyrka utanför Oslo. Samtliga exempel från skogskyrkogården, samt klippans kyrka, har jag besökt vid tidigare tillfälle och övriga har jag studerat i litteratur. Till bilderna har jag skrivit några korta kommentarer om vad som inspirerat mig.

1. Lewerentz, uppståndelsekapellet, skogskyrkogården, Stockholm

Rummet på bilden är ett av de finaste rum jag vet. Jag har det alltid på näthinnan.

2. Lewerentz, St Petri kyrka, Klippan

"Vattnet ska möta stenarna som i naturen" lär Lewerentz ha uttryckt sig angående dammens utformning framför byggnaden.

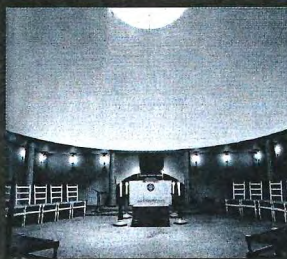
2. Lewerentz & Asplund, skogskyrkogården, Stockholm

En känsligt regisserad rörelse längs muren mot huvudmotivet.

3. Asplund, skogskapellet, skogskyrkogården, Stockholm

"Underordnat är det redan nu - under skogen. Behovet medgav inte en byggnadskropp tillräckligt stor för ett monumentalt framträdande ur naturen. Så resa sig furor och granar till byggnadens dubbla höjd." Visa ord från Asplund själv.

4. Asplund, skogskapellet, skogskyrkogården, Stockholm

Valvet eller kupolen som en klassisk metafor för himmelen. Här i form av en kupol som sprider ner det varma ljuset uppför inläppet. Hos mig för det tankarna till en glänta i skogen.

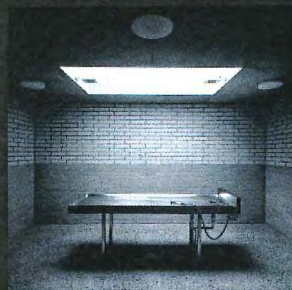
5. Holmebakk, C.V, bårhus, Asker krematorium, Norge

Exteriör med referenser till Lewerentz sena kyrkoarkitektur.

6. Holmebakk, C-V, bårhus, Asker krematorium, Norge

Ceremonirum med välvat tak och mjukt ljus från norr. Fantastiska proportioner, vilket är svårt att återge, men känslan har bitit sig fast.

7. Holmebakk, C-V, bårhus, Asker krematorium, Norge

Tvagningsrum med dagsljusinsläpp över bårplatsen.

8. Sirén, Otnäs kapell, Finland

"Den lutherska kyrkans föga utsmyckade kyrkorum har haft sitt så gott som enda dekormotiv i altartavlan åt vilken tidsenlig prägel givits. Den som skapat altartavlan i detta kapell är höjd över all timlig kritik." Invigningsord av Heikki Siren.

9. Sirén, Otnäs kapell, Finland

Konstruktion som dekoration, här takkonstruktion.

10. Jensen & Skodvin, Mortensrud kyrka, Norge

Kyrkans utformning utgår från existerande element på platsen. Detta görs möjligt genom stor tolerans i dimensioneringen av rummen. Inga moduler har använts. Material och strukturer är valda för att kunna anpassas på platsen steglöst utan att behöva följa moduler.

11. Jensen & Skodvin, Mortensrud kyrka, Norge

Tekniken gör det lättare att bevara den existerande vegetationen och topografin, och därigenom addera en dimension till upplevelsen av byggnaden.

12. Jensen & Skodvin, Mortensrud kyrka, Norge

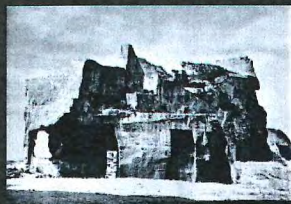
Innergårdar med sparade tallar.

13. Jensen & Skodvin, Mortensrud kyrka, Norge

Berget sticker upp som öar i betonggolvet mellan koret och församlingen.

14. Ruin av fristående hus, Les Baux-en-Provence

"Bostadsgrotta" ovan mark utkarvad ur det kalkhaltiga berg den står på. Även om bilden visar en ruin av ett hus finner jag bilden mycket tilltalande. Jag har också inspirerats mycket av utkarvningstekniken och de arkitektoniska kvaliteter som den kan medföra.

15. Stödutrymmen, Nekromanteion, Ephra

Jag tycker att bilden är intressant med dess sekvens av rum och dess djup.

16. House of Loreius Tiburtinus, Pompeii

Vy från inre rum ut mot trädgården. Jag föll för bilden pga relationen mellan hus och trädgård. Huset ser ut att fortsätta ut i trädgården så att gränsen mellan hus och trädgård suddas ut.

17. Halvtäckt gata, Afrika

Mattor, nät eller vinrankor används för att skärma av det starka solljuset. Jag tycker dels att tekniken är tilltalande med de effekter den ger, men jag har också tilltalats av ljuset i bilden.

18. Heart of Jesus church, München, Tyskland

En av tre principer för kyrkan är författningen av ett välkomnande och skyddande skal. Jag tycker att projektet är intressant för dess udda materialval.

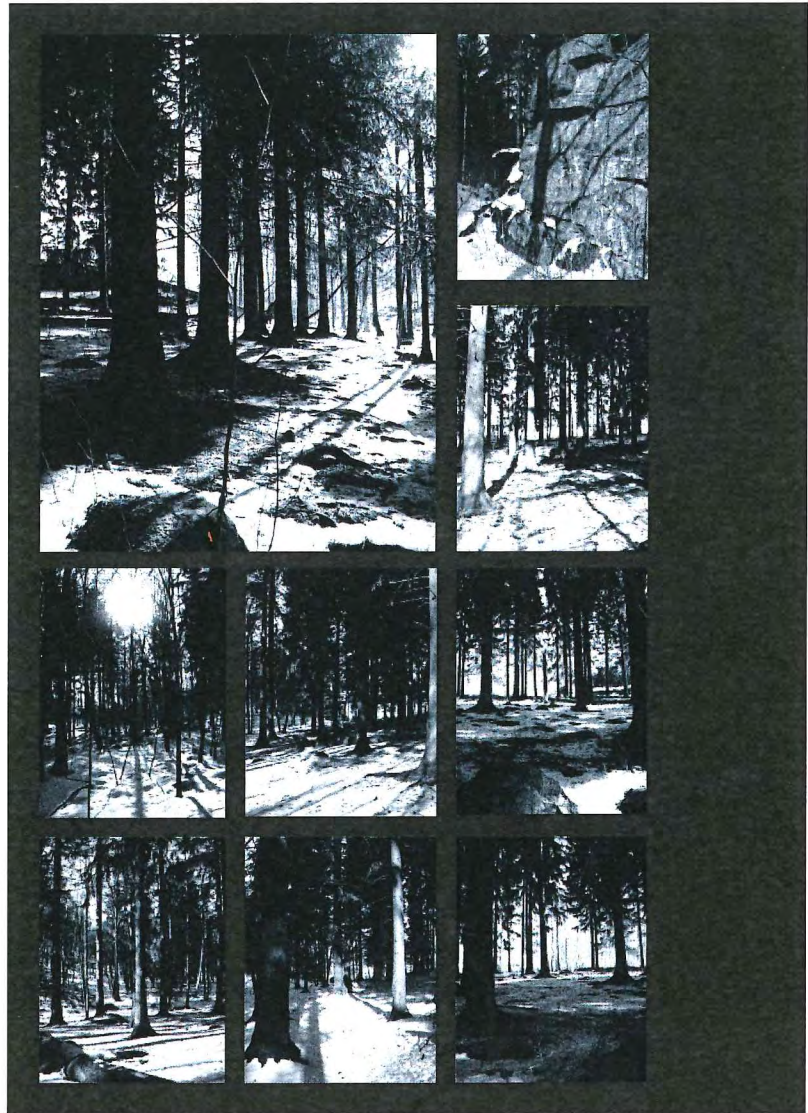

2. tomtstudier & uppmätning

I valet av tomt för mitt examensarbete arbetade jag med två möjliga inställningar. Den ena var att söka en tomt centralt på sjukhusområdet och att se sjukhusmiljön som en trygghet och förutsättning för avskedsrummens existens. Den andra var att arbeta med en mer perifer tomt där besökaren kan nå avskedsrummen direkt utan att passera genom sjukhusområdet. Eftersom jag ville göra någonting nytt som skiljer sig från de rum för avsked som finns idag valde jag att arbeta med det andra alternativet och söka en tomt med orörd natur. Jag ville också arbeta med tanken om *naturen som andligt rum* som ett sätt att möta den mångkulturella aspekten i arbetet. Naturen som andligt rum som utgångspunkt för sakral arkitektur uppfattar jag dessutom som djupt förankrad i svensk arkitekturhistoria särskilt i Asplund och Lewerenz 1900-tals arkitektur, vilket varit en stor inspirationskälla för mig. Jag sökte efter tomter i närheten av bårhuset som inte var alltför otillgänglig, och fastnade för den tomt jag valt mycket på grund av det låga senvinterljuset som silades genom trädtopparna och kastade långa skuggor av trädstammarna på den snötäckta vita marken första gången jag var där. Mitt arbete med tomten fortsatte sedan i en uppmätning av de träd och stenar som finns på platsen. Jag använde mig vid mina uppmätningar av kompass, måttband och steglängder. Målet med noggrannheten i uppmätningarna var att det skulle vara möjligt att känna igen sig på platsen utifrån den tomtplan jag ritat och avsikten var att kunna arbeta med tomtens verkliga förutsättningar och anpassa projektet efter dem. Arbetet med uppmätningarna tog mig ungefär en vecka och under den tiden spenderade jag hälften av min tid på tomten vilket också gav möjligheten att känna in tomten ordentligt.

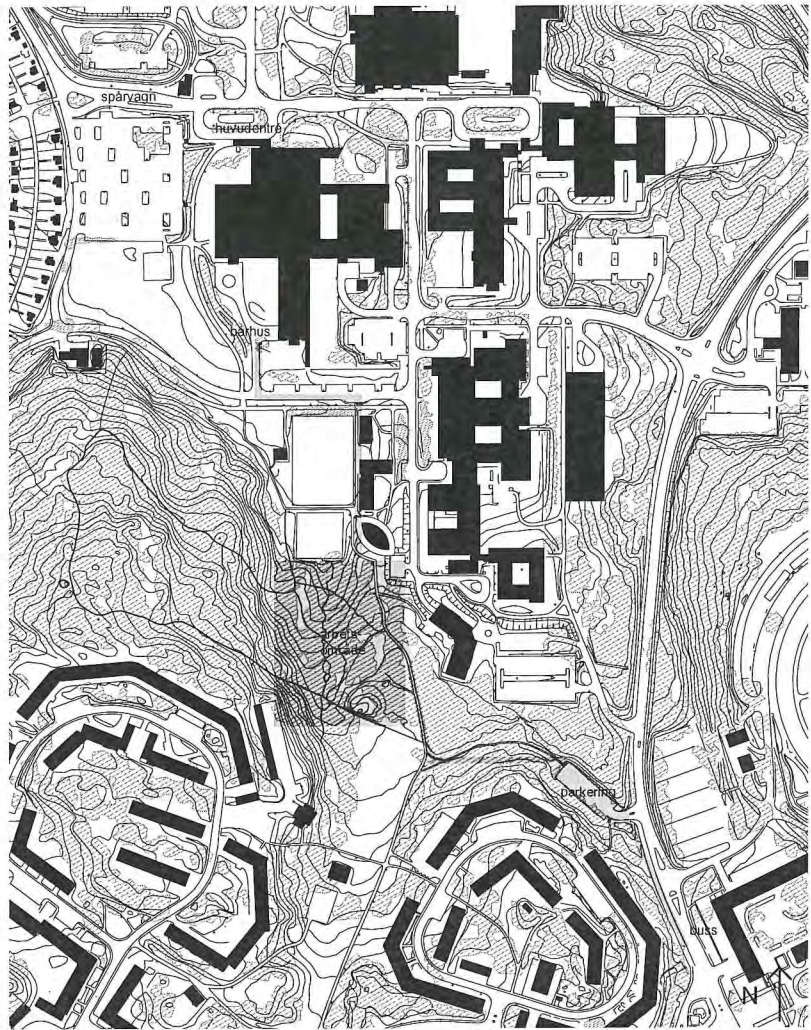

tomtbilder

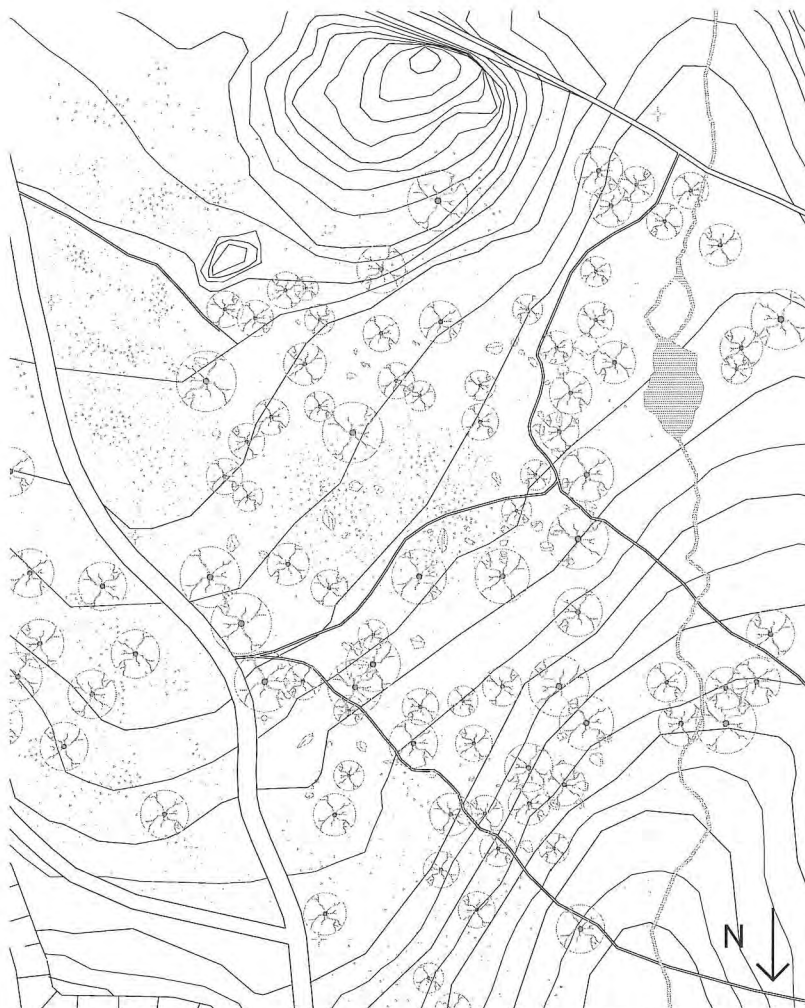
översikt & förbindelser

Situationsplan skala 1:6000. Arbetsområdet är markerat med en grå rektangel. Besökaren kommer till arbetsområdet med bil eller buss, från sydost och behöver därmed inte passera sjukhuset. Besökaren går sedan till fots sista biten genom björkskog längs den grå linjen i sydväst. Kroppen fraktas längs den grå linjen mellan barnhuset och arbetsområdet. Samtliga vägar är befintliga.

uppmätt tomplan

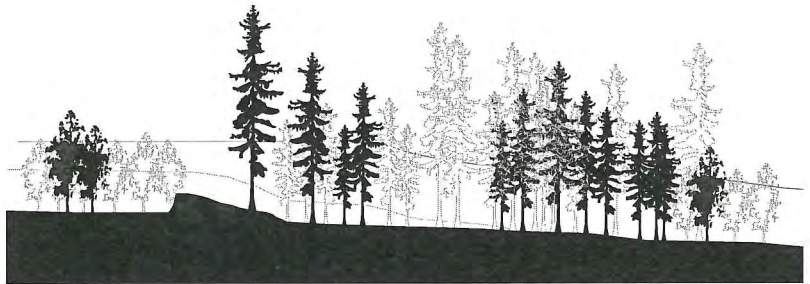
Tomtplan skala 1:800. Samtliga träd och stenar på illustrationen är uppmätta av mig. Jag har även mätt ut stigar och vattendrag samt illustrerat markvegetationen. Metoderna varit relativt enkla och det finns det en viss felmarginal, men eftersom huset är ett idéprojekt har jag inte sett det som något problem. Målet har, som tidigare nämnts, varit att det ska vara möjligt att orientera sig på platsen efter ritningen.

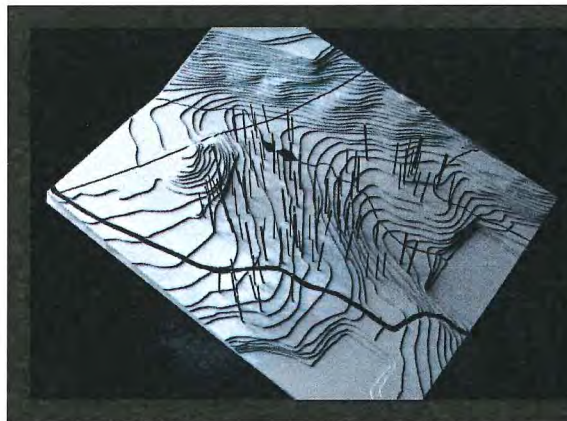
sektioner & modell

sektion öst-västlig riktning skala 1:1600

sektion syd-nordlig riktning skala 1:1600

Ovan syns två sektioner genom tomten som jag ritat upp efter mina uppmätningar och till vänster en bild på den landskapsmodell som jag byggt efter uppmätningarna. Jag tog fram materialet för att använda det i mitt fortsatta arbete.

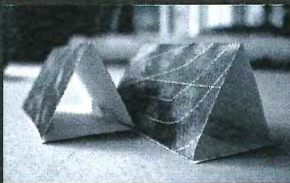

3. delstudier

Delstudierna är en serie studier som syftar till att finna inspiration, utgångspunkter och idéer att bygga vidare på. De inledande delstudierna har möjligen en något mindre självklar koppling till det forstatta arbetet, men har jag ändå valt att redovisa samtliga studier som jag utfört i någorlunda kronologisk ordning. Ytterligare en viktig aspekt med delstudierna utöver det faktiska resultatet var att hålla mig sysselsatt i den tidiga skissfasen.

tidiga skisser

1. Två delar med den lilla stugan i skogen som förebild. Takformade enheter som står direkt på marken och kan kopplas samman. En ceremonidel och en tvagningsdel ger möjlighet att utnyttja båda samtidigt av olika sällskap.

2. Varje del i programmet är en egen enhet som binds samman med täckta gångar. Från gångarna kan besökaren ta sig direkt ut i naturen och finna en meditativ plats. Enheterna placeras så att det inte behövs fällas några träd. En eventuell mur skärmar av de spröda husen mot vägen.

3. En lång byggnad som innehåller samtliga funktioner. Byggnaden slingar sig fram mellan trädstammarna och får en säregen form som inte för associationerna till någon bekant hustyp.

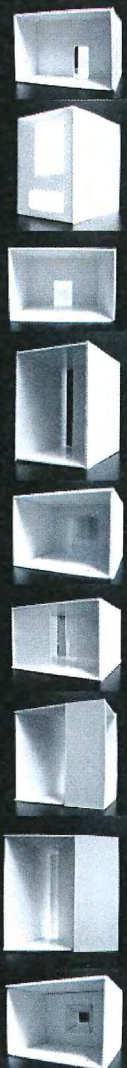
4. Ett massivt block innanför en spröd mur är tvärtom mot tidigare tankar. Muren växlar mellan att följa byggnaden och att släppa den helt och då bilda små rum mellan mur och byggnad.

5. Byggnaden smälter in i naturen och kan till och med kamoufleras lätt.

ljusworkshop

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.
- 5.
- 6.
- 7.
- 8.
- 9.

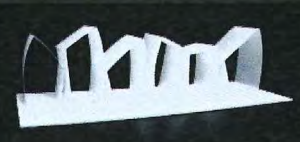
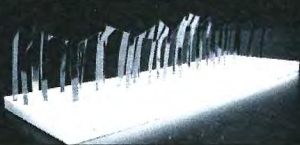
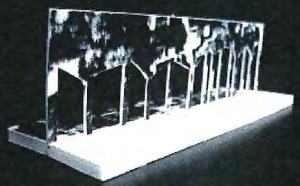
I den typ av byggnad jag valt att jobba med är ljuset en självklar och viktig fråga. Jag studerade inledningsvis förebilder som Asplund, Lewerentz, Sirén och Zumthor och jämförde deras sätt att arbeta med ljuset. För att vidga mina vyer och söka egna lösningar jobbade jag i två dagar med att framställa så många modeller som möjligt med olika ljusinfall. Samtliga modeller syns nedan på bilden och ett urval som stått som förebilder för det forstatta arbetet till vänster. För att nämna några konkreta exempel är bild nr 1 en studie av ljus i rumssekvenser, bild nr 2 en exteriör med känsla av ljust inre, bild nr 4, 7 och 8 sneda ljusinfall och bild nr 9 håltagning i tjock vägg.

Studierna resulterade framförallt i att jag bestämde mig för att jobba med två olika sorters ljus i interiören; ett lågt ljus från sidan och ett högt ljus uppiifrån. Min förhoppning med de två olika ljusfallen är att kontrasten mellan dem kommer att förstärka intrycket och upplevelsen av dem. Utöver detta tror jag att ett varmt ljus som strömmar ut från byggnaden när det är mörkt ute kan vara lämpligt för att ge en välkomnande effekt eftersom tomten är belägen i ett skogsparti.

tomtworkshop

Bilden ovan visar tomten från vägen som leder förbi densamma. Bilden är tagen där jag föreställer mig att besökaren viker av från vägen in i skogspartiet och möter byggnaden. Framför den mörka granskogen breder ett fält av vitsippor ut sig.

Jag ägnade någon dag åt att fundera över de rumsekvenser som finns naturligt på platsen; det vita fältet, öppningarna mellan träden och rummet under trädkronorna. Förhoppningen var att finna ett spår att bygga vidare på. Dock fann jag det svårt att fortsätta med träden och mellanrummen utifrån mina modellskisser. Vad som däremot kändes självklart var att arbeta vidare med kontraster mellan det ljusa partiet av björkar och vitsippor och den mörkare granskogen, vilket eventuellt kan genomföras med ljussättning.

gestaltungsprinziper

1. Utkarvnings / subtraktions principen

Bilden av byggnaden som ett block ur vilket rum karvas ut. Detta ger möjlighet till ett fritt förhållningssätt i relationen mellan rummen, samt möjlighet att jobba med nisher och håltagningar.

2. Naturen som andligt rum

Uttrycks i relationen mellan byggnad och natur. Byggnaden underordnar sig naturen och anpassar sig efter den. Naturliga inslag i utformningen av byggnaden förhöjer kvaliteten.

3. Naturen som andligt rum

Uttrycks också genom utblickar som ramar in naturen som motiv. Motiven blir föränderliga genom dygnets förlopp och årstidernas växlingar.

4. Naturen som andligt rum

Utgångspunkten för ceremonirummet som istället för ett valv som efterliknar himlen, likt många traditionella gravkapell, får en öppning som ramar in den riktiga himlen.

5. Sekvenser

Tomtens förutsättningar ger möjlighet att röra sig genom olika sekvenser, tex vitsippor, björkskog och gran. Byggnadens funktioner för också naturligt med sig ett antal sekvenser med olika rum för olika delar i avskedet.

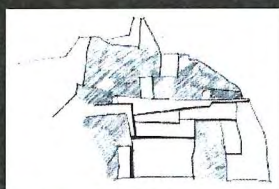

6. Byggnaden och naturen

Byggnaden är en egen individ som samspelar med naturen. Byggnaden och naturen länkas samman genom byggnadens estetiska utformning i gränssnittet mellan inne och ute.

klippan

Bilden av klippan som bogrotta blev utgångspunkten för denna lilla studie av det objekt som jag under arbetes gång kallat klippan. Klippan på den bild jag utgått ifrån står i ett ökenlandskap och är omgiven av sand. Jag började därför med den lättsamma studien att klippa in klippan i en vy av tomten, ungefär på det ställe som jag tänkt mig projektet. Nästa steg blev att rita av klippan på olika sätt för att försöka hitta essensen i uttrycket. Jag prövade att jobba med olika skarpa skuggor och detaljrikedom. Till vänster syns ett urval av mina bilder. För min del tror jag att det estetiskt tilltalande i klippan handlar om kontraster på flera sätt. Mellan ljus och mörker, släta och skrovliga ytor, stora och små dimensioner och kraftiga stabila och tunna sköra delar.

materialstudie

Nästa steg i sökandet efter karaktären på klippan är en liten materialstudie där jag gjutit med gips mot olika material med olika struktur, skurit i gipsen och jobbat med håltagningar.

1. Gipsgjutning mot plastfilm

Gjutningen gav en oerhört slät yta som nästan känns prefabricerad. Ytan och urgöppningarna har exakt samma karaktär men skiljs åt av knivskarpa kanter, vilka jag upplever har en vacker skörhet.

2. Gipsgjutning mot grovt sandpapper

Ytan fick en regelbunden finkornig struktur som även den känns ganska skör i förhållande till sin botten.

3. Gipsgjutning mot frigolit skuren i skarpa vinklar

Ljuset reflekteras på ett intressant sätt men detaljeringen har någon form av mellanstor skala som påminner om mindre vackra betongprojekt.

4. Ritsningar gjorda med kniv på gjutning mot plastfilm

Ytan blir väldigt bräcklig och ser som om den ska falla sönder.

5. Gipsgjutning mot tvättsvamp

Den högra halvan tilltalar mig i skalan. Strukturen är tillräckligt grov för att ljuset ska reflekteras på ett intressant sätt.

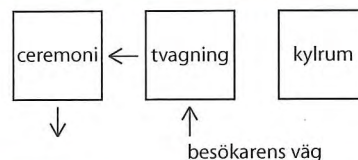
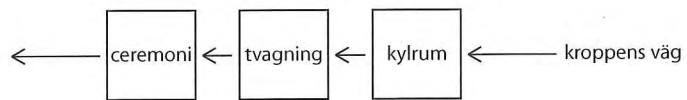
6. Gipsgjutning mot trolldag med urgröpningar

Den här gjutningen gav kanske det mest intressanta resultatet med hänsyn till utgångspunkten att studera klippan och dess kontraster. Ytan har någon form av lerhuskaraktär, vilket jag absolut inte eftersträvar, men kontrasten mellan skarpa utskärningar och mer naturliga former är intressant för det fortsatta projektet.

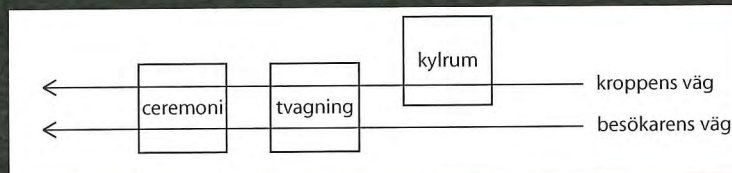
rumsssekvenser

Eftersom den byggnad jag valt att arbeta med bara består av tre huvudsakliga funktioner (kylrum, tvagning och plats för ceremoni) och den plats jag valt är mer än tillräckligt stor saknas i princip begränsande funktionella och praktiska faktorer för projektet. För att hitta någon form av ordning började jag fundera över kroppens och besökarens väg genom byggnaden. Utgångspunkten för kroppens väg är av funktionella skäl en linjär rörelse genom byggnaden. På detta sätt undviks svåra manövrar som tex svängar med baren. Besökaren rör sig bara genom de två rummen för tvagning och ceremoni. Eftersom tvagningen sker före ceremonin i de fall båda rummen används är det rimligt att tänka sig att besökaren kommer in i tvagningsdelen och rör sig vidare till ceremonidelen från vilken besökaren sedan lämnar byggnaden.

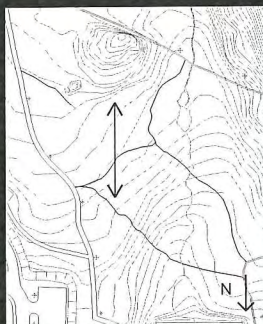
Utifrån de funktionella förutsättningar som jag givit mig fann jag två möjliga alternativ för byggnadens utformning. I det första alternativet är kroppens väg linjär medan besökarens väg är halvcirkelformad vilket innebär att besökaren möter och lämnar byggnaden från samma håll. Kroppen kommer från ett annat håll och besökaren och kroppen möts därför inte förrän i byggnaden. Det andra alternativet bygger på en symbolisk tanke om mötet med den döda som en vandring där kroppen och besökaren rör sig parallellt genom byggnaden och ut på andra sidan.

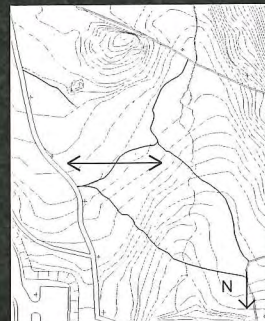

Det första alternativet vänder långsidan mot besökaren, som når tomten söderifrån längs stigen till väster på kartan, och skulle på tomten enklast placeras i nord-sydlig riktning som i skissen nedan. Det andra alternativet vänder kortsidan mot både besökare och kropp och skulle därmed lämpligast placeras i väst-östlig riktning.

Alt 1

Alt 2

Det första alternativet bildar på tomten en mur med fram och baksida. Framsidan kan vara platsen där sällskap samlas och skiljs. Baksidan kan bilda en meditativ plats mot vattendraget, skyddat från insyn. Det andra alternativet kan vara ett mer subtilt inslag i den omgivande skogen. Det har ingen tydlig fram och baksida och skärmar inte av någon del av skogen, vilket ger öppenhet, men också insyn. Jag kände mer för det andra alternativet med dess symboliska tankar om vandringen genom byggnaden, och med riktningen som känns mer subtil vilket stämmer bra med min idé om naturen som andligt rum och har därför valt att gå vidare med det.

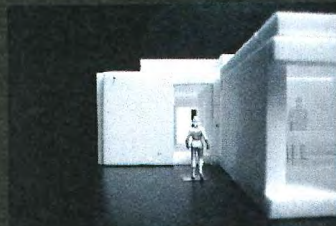
4. skisser

Jag har valt att benämna den del av mitt arbete som handlar om den fysiska utformningen av byggnaden för skisser, även om tidigare arbete också är skissarbete. Här följer en kronologisk berättelse över mitt interiöra och exteriöra skissarbete med byggnaden.

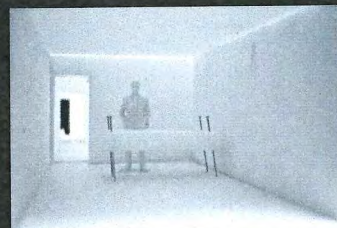

rumsstudier

Efter att ha studerat rumssekvenser besämde jag mig för att gå upp i skala för att grovt studera rummens proportioner, ljusinsläpp och förbindelser. Jag arbetade i modell i skala 1:50 med frigolitskivor som är lätta att skära i. Jag studerade framförallt olika takhöjder och ljusinsläpp och fotade variationerna. Förbindelserna mellan rummen kan i det här skedet ses som markeringar för öppningar. Ett rum har här tillfogats från tidigare skisser över rumssekvenser. Rummet placeras parallellt med tvagningsrummet så att besökaren inte behöver passera genom tvagningsrummet i de fall ceremonin är endast en visning av den döda. Rummets funktionen blir en entréhall eller ett väntrum. Modellskisserna nedan är ordnade efter besökarens och kroppens parallella vägar.

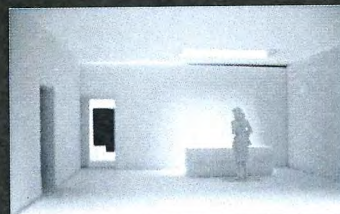
entré för besökaren, vandring längs muren

kylrum i princip utan ljusinsläpp

väntrum med lågt ljusinsläpp från sidan

tvagningsrum med dagsljusinsläpp

ceremonirum med himmelen som valv

skiss byggnadsstruktur

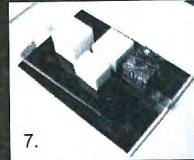
1.

6.

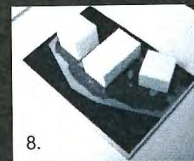
2.

7.

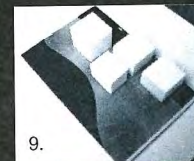
3.

8.

4.

9.

5.

10.

Idén om ett block som grävs ur som grundprincip fick under projektets gång allt starkare fäste i mina tankar. Principen för kroppens och besökarens väg fick lägga grunden för den rumsliga organisationen, men jag tyckte fortfarande att det fanns utrymme att experimentera med formen. Dessutom fanns sedan lång tid tillbaka tanken om två element i olika material som skulle forma projektet. En eller flera byggnadskroppar i ett material och en sammanhängande mur i ett annat material, som ringar in området och avgränsar det mot omvärlden. I den här studien har jag funderat över relationen mellan de båda elementen. Jag har också provat att använda markbeläggning som sammanbindande element. Byggnadskropparna har både fått stå självständiga och bundits ihop. Muren, som jag valt att kalla den, är här ett lätt material som slingrar sig mellan byggnadskropparna och skiljer av de rum där besökaren inte rör sig alls som i bild nr 1, 4, 7 och 10. Den kan också som i bild nr 6 omsluta hela byggnaden och gömma den för omvärlden. Jag har också laborerat med situationen runt byggnaden som i bild nr 2 och 3. Klart är iallafall att jag förstår mig en entrésituation där besökaren rör sig längs en mur, som kan vara en del av byggnaden, vilken avskiljer besökarens och kroppens parallella rörelser från varandra inledningsvis och en byggnadsstruktur som vinklas in mellan träden och anpassas till naturen på något sätt.

skiss planprincip

1. Inre rumslig organisation enligt rumsstudierna.

2. Kroppens väg genom byggnaden är rätlinjig och den svänger aldrig utan parallellförflyttas istället för att undvika svåra manövrar.

3. Besökarens väg genom byggnaden är friare. Besökaren kan välja att passera genom tvagningsrummet eller inte.

4. Öppningar in och ut genom byggnaden och mellan rummen placeras enligt rörelsemönstren för kroppen och besökaren.

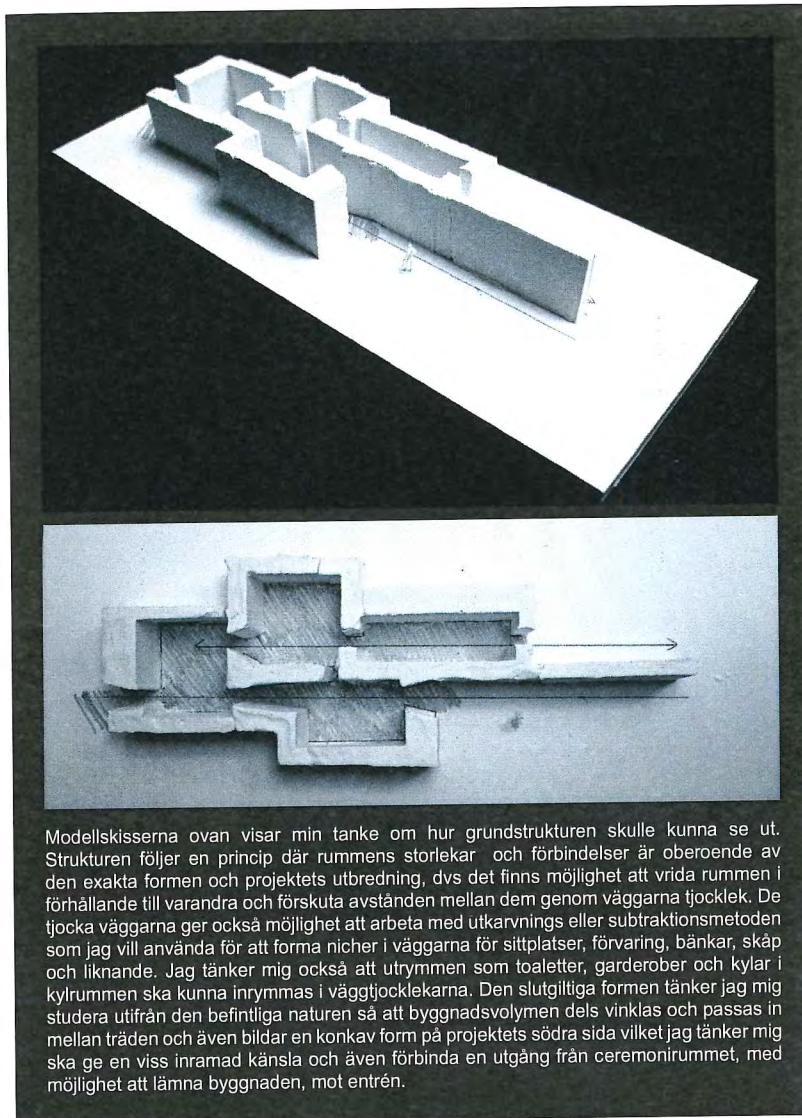
5. Öppningarnas karaktär förstärks genom att förlängas och vinklas för att förlänga vandringen och ge besökaren tid och möjlighet till eftertanke.

6. Väggarna är tjocka vilket ger möjlighet att dölja funktioner som wc och dyl i väggarna. Planen är flexibel och kan anpassas efter tomtens förutsättningar genom att förskjuta och vinkla rummen i förhållande till varandra.

skiss byggnadsprincip

Modellskisserna ovan visar min tanke om hur grundstrukturen skulle kunna se ut. Strukturen följer en princip där rummens storlekar och förbindelser är oberoende av den exakta formen och projektets utbredning, dvs det finns möjlighet att vrida rummen i förhållande till varandra och förskuta avstånden mellan dem genom väggarnas tjocklek. De tjocka väggarna ger också möjlighet att arbeta med utkarvnings eller subtraktionsmetoden som jag vill använda för att forma nicher i väggarna för sittplatser, förvaring, bänkar, skåp och liknande. Jag tänker mig också att utrymmen som toaletter, garderober och kylar i kylrummen ska kunna inrymmas i väggjocklekarna. Den slutgiltiga formen tänker jag mig studera utifrån den befintliga naturen så att byggnadsvolymen dels vinklas och passas in mellan träden och även bildar en konkav form på projektets södra sida vilket jag tänker mig ska ge en viss inramad känsla och även förbinda en utgång från ceremonirummet, med möjlighet att lämna byggnaden, mot entrén.

interörskiss proportioner

1. Väntrum

Väntrummet är avlångt och högt i tak med ett långt fönster mot söder som besökaren kan vandra fram och tillbaka framför och betrakta trädraderna utanför. Besökaren kan också sätta sig ned i sittnischen och titta ut eller bara vänta. Dörren rakt fram leder vidare till ceremonirummet och dörren till höger, som är lägre, leder till tvagningsrummet. En liten nisch mellan rummen innehåller tvättmöjligheter för den som vill tvätta sig innan mötet.

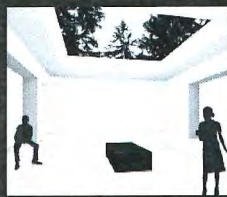

2. Tvagningsrum

Tvagningsrummet har ett tvagningsbord placerat till höger om den rätlinjiga rörelsen för kroppen (se skiss planprincip). Ovan tvagningsbordet finns ett direkt dagsljusinsläpp som även förstärks med lampor då ljuset är dåligt. Innanför tvagningsbordet finns ett skåp med rinnande vatten, tvål och andra redskap för tvagningen. En liten nisch vid bordets huvudända kan användas till religiösa symboler eller stearinljus.

Vid tvagningsbordets fotända finns en liten sittnisch och längs den hela väggen som rörelsen genom rummet sker mot finns de sju krokarna för hinduernas flaggor som skall finnas i tvagningsrum.

3. Ceremonirum

I ceremonirummet placeras kroppen centralt. Rummsutformningen syftar till att verka koncentrerat kring kroppen. Längs sidorna finns sittnicher. Ljus tas in ovanifrån och himlen och granarna bildar ett naturligt valv över rummet. Vid huvudänden är väggen urskuren och bildar en bänk /altare för religiösa symboler och stearinljus. Till vänster om bänken finns en dörr ut mot naturen.

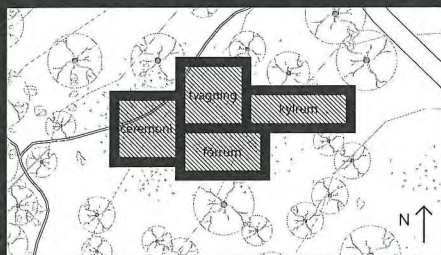

4. Kylrum

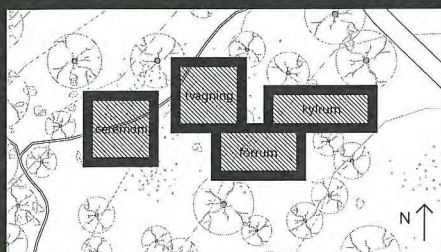
Kylrummet får ljus genom några små gluggar i väggen. Kylarna är inmonterade i väggen på höger sida. Jag tror att sex till åtta kylar bör vara tillräckligt för att kunna planera för en dags verksamhet. Idag sker i genomsnitt två avsked per dag i sådana rum.

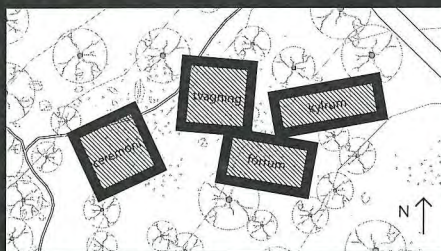
anpassning till tomten

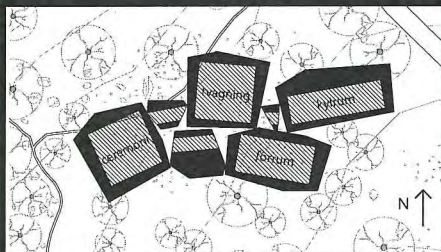
1. Rummen placeras in i naturen enligt organisationen från planprincipen. Byggnaden placeras mot vägen så att besökaren går över vitsippsmarken längs väggen till kylrummet, som bildar en mur, och möter huset.

2. Rummen förskjuts i längdriktning. Kylrummet kommer närmre vägen så att angöringen förenklas. Ceremonirummet förskjuts åt väster och hamnar närmre vattendraget där västersolen kommer ner runt det låga berget i söder.

3. Rummen vinklas mot besökaren, bärtransporten och solen. Det slog mig i det här skedet att strukturen liknar de befintliga stenarnas spridning i naturen.

4. Den ursprungliga idén om ett block som karvas ur får efter inspirationen från stenarna en ny dimension och blir fyra större stenblock vilka länkas ihop av tre mindre enligt samma princip. Jag slopar tidigare idéer om vinklingar i övergångarna mellan rummen eftersom jag nu får möjlighet att arbeta med ett intressant ljusinfall i desamma.

interiörskiss ljus

Hela byggnadens ljussättningsprincip ändras i detta skedet från att tidigare handlat om ljus från sidan i de mindre högtidliga rummen och ljus uppifrån i de högtidliga, till att handla om att rörelsen genom byggnaden går mot ljuset. Den huvudskaliga anledningen till detta är att jag tycker att det känns mer relevant med tanke på byggnadens ursprungliga tanke som en gemensam vandring och jag tror också att det ger en mer samlad ljusbild samtidigt som det skapar bättre möjligheter för variation mellan rummen. Det finns även en risk att det tidigare föreslagna naturliga valvet över ceremonirummet kan ge ett alldeles för skarpt ljus i en avskedssituation och dessutom skapar det lätt en lite olustig känsla av att befinna sig i ett hål.

Det största fönstret mot söder finns längst in i byggnaden i ceremonirummet med utblick mot trädstammarna utanför, och ersätter det tidigare naturliga valvet över samma rum. På vägen dit kommer mindre ljus in från sidan längs besökarens väg och uppifrån längs kroppens väg. Mellan stenarna som bildar rummen kommer små ljusstrimmor ner. Inspirationen till detta kommer ifrån bilden nedan. Bild nr 2 visar mellanrummet mellan väntrum och ceremonirum och bild nr 3 visar motsvarande rum mellan tvagningsrum och ceremonirum.

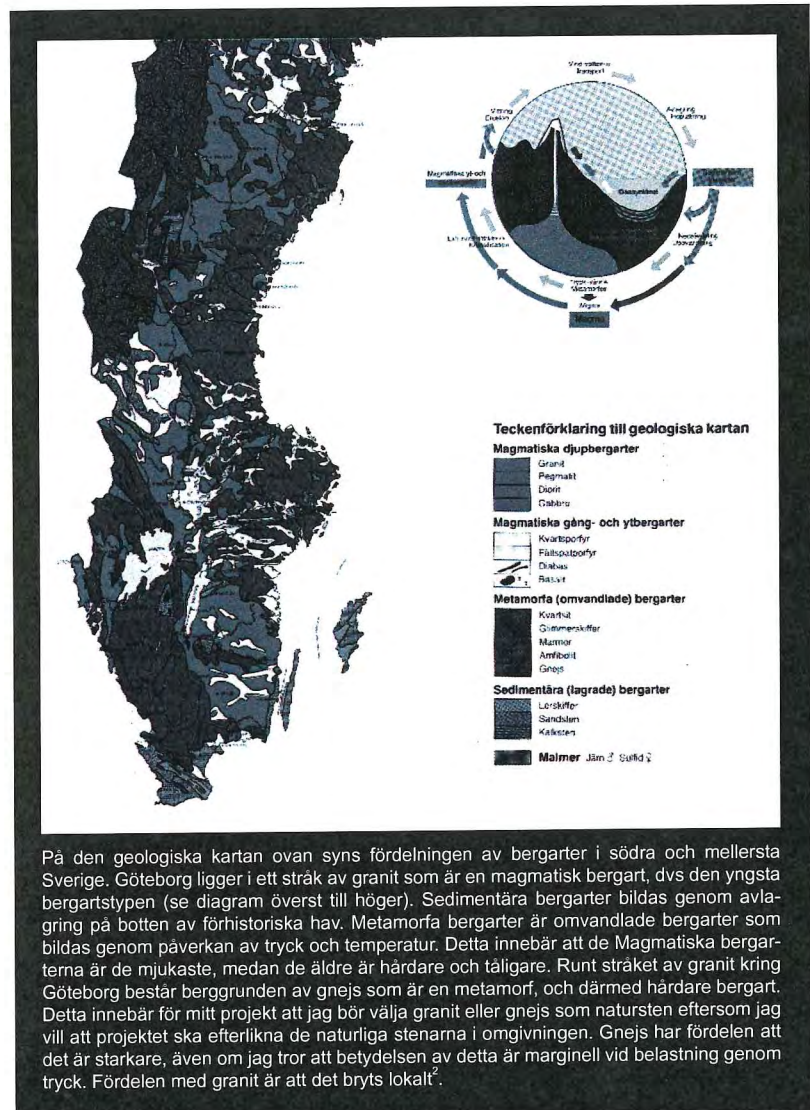

5. material & konstruktion

Efter att jag skissat mig fram till stenmetaforen för byggnaden startade jag arbetet med att finna en lämplig konstruktion för min byggnad. Eftersom jag bestämt mig för att jobba med stenmetaforen stod materialvalet för mig mellan alternativen att gjuta formerna i betong eller att använda någon form av natursten. Att gjuta i betong kändes inte som ett bra alternativ i det här fallet eftersom det lätt skulle kunna få en bunkerliknande karaktär. Det finns förvisso en möjlighet att det skulle kunna motverkas av att arbeta med strukturen på betongen, men jag ville också gärna att materialet skulle kunna erbjuda en naturlig olikhet för att anknyta till tidiga tankar om att i svåra stunder se en speciell sten, fastna med blicken på den och veta att den går att återvända till. Jag valde därför att arbeta med natursten. En stor del av av inspirationen till sättet att arbeta med natursten är hämtat från Peter Zumthors badhus i Vals. I följande kapitel redovisas min väg till den konstruktion jag valt.

geologi

stenar på platsen

Stenarna på bilderna nedan är ett någorlunda representativt urval av stenar på platsen. Generellt sett behöver inte stenar och berggrund på en plats vara av samma sort eftersom lösa stenar ofta fraktats en bit med inlandsisen. Jag har tror att det finns en viss blandning av bergarter i stenarna på platsen. Dock borde granit och gnejs vara de dominerande bergarterna eftersom berggrunderna i närheten huvudsakligen består av granit och gnejs. De bergarter som jag skrivit under stenarna är grundade på mina antaganden.

gnejs-metamorf bergart / granit-magmatisk bergart

gnejs-metamorf bergart / ngn sedimentär bergart

gnejs-metamorf bergart

granit-magmatisk bergart

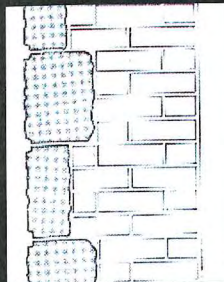
gnejs-metamorf bergart / granit-magmatisk bergart

gnejs-metamorf bergart / granit-magmatisk bergart

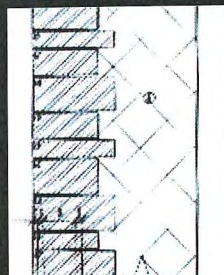

konstruktionsprinciper

1. Sektion genom beklädnad med stenmur

Äldre metod ur Stenhandboken - en handbok för arkitekter och byggnadstekniker, utgiven 1968.

2. Sektion genom betongstomme med natursten

Konstruktionssnitt från badhuset i Vals av Peter Zumthor. Varannan sten är lång respektive kort vilket gör att stenarna inte behöver kramlas fast utan "armeras" av betongen enligt samma princip som ovan. Jag har i mitt projekt låtit mig inspireras av den här konstruktionen.

3. Grå bohusgranit råköpp

Denna karaktär har jag valt för exterören i mitt projekt eftersom jag tänker mig att de exteröra uttrycket eftersträvar att likna naturliga former.

4. Grå bohusgranit normalslipad

Eftersom jag arbetat efter utgrävnings / subtraktions metoden tänker jag mig att interiören i mitt projekt, som konceptuellt sett skurits ut, består av slipad natursten

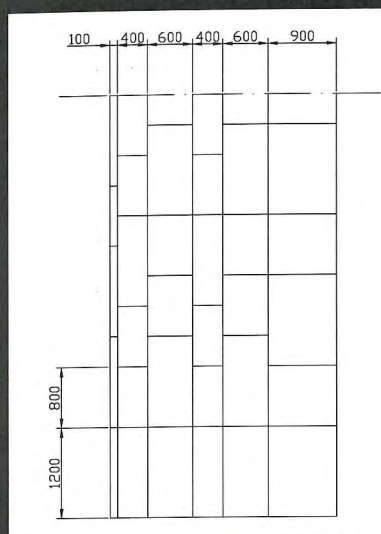

5. Grå bohusgranit polerad

För att få effekten att ljusinfallet sprids längs golvet har där jag valt polerad sten.

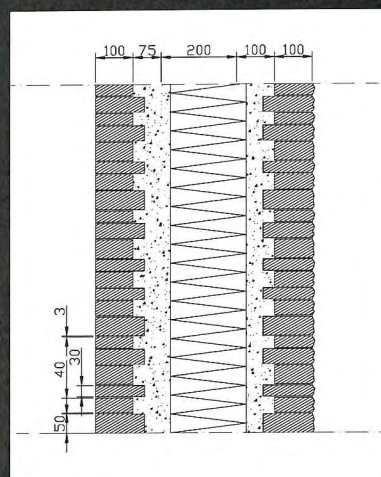

mönster & konstruktion

1. Golvmönster, mått i mm

Stenplattorna på golvet läggs enligt detta grundmönster med ett antal stenar fyra olika bredder och två längder. Golvet poleras också för att öka effekten av dagsljus som faller in uppifrån och sprids längs golvet.

1. Vägghkonstruktion, mått i mm

Konstruktionen är en vanlig betongkonstruktion som kläs med natursten. Lagren från vänster i illustrationen är innervägg med slipad natursten, betong, isolering, betong och ytttervägg av natursten med råköpp ytbehandling. Den inre betongdelen utökas där väggen är tjockare så att isoleringen alltid ligger långt ut.

referenser & litteratur

Referenser

1. Sigurd Lewerenz: arkitekt, Janne Ahlin, Byggförlaget, Stockholm 1985, s 51
2. Stenhandboken, sveriges stenindustriförbund, allmänt 1, s 20 - 23

Litteraturlista

- Architecture of the world: The roman empire, *Henri Stielin*, Taschen, Lausanne
- Architecture of the world: Greece, *Henri Stielin*, Taschen, Lausanne
- Architect Sigurd Lewerenz: Photographs of the work, *Claes Dymling*, Byggförlaget, Stockholm 1997
- Architect Sigurd Lewerenz: Drawings, *Claes Dymling*, Byggförlaget, Stockholm 1997
- Architecture without architects, *Bernad Rudofsky*, The museum of modern art, N.Y. 1965
- Area nov-dec 2005 83: Places of worship, Milano 2005
- Asplund, *Claes Caldenby & Olof Hultin*, Arkitektur förlag, Stockholm 1985
- a+u 00:08 359 juni 1995: Nordic architects, a+u publishing company, Japan 1995
- a+u februari 1998: Peter Zumthor, a+u publishing company, Japan 1995
- Byggekunst nr 8 år 2000; Offentliga byggnader, Oslo 2000
- Fantasiens have, *Malene Hauxner*, Arkitektens förlag, Köpenhamn 1993
- Malte Laurids Brigges anteckningar, *Maria Rainer Rilke*, 1:a sv uppl 1948
- Respekt & hänsyn - olika trossamfunds syn på ceremonier kring dödstillfället, Fonus, Stockholm 2003
- Sigurd Lewerenz: arkitekt, Janne Ahlin, Byggförlaget, Stockholm 1985
- Sirén, *Erik Bruun & Sara Popovits*, Frenckellin Kirjapaino Oy, Helsingfors 1976
- Stenhandboken, sveriges stenindustriförbund
- Stenhandboken, Institutionen för materialbehandling med formlära på KTH, Stockholm 1968
- Techniques & architecture 459: Sacred spaces, France 2002
- Thingking architecture, *Peter Zumthor*, Lars Müllers Publishers, Baden 1998